

Conversa amb ...

madò Francisca de ses Aigües

Per en Joanet de sa Gerra

Just acaba de superar la centúria i madò Francisca els dies clars de final d'hivern surt al portal de la seva casa de ses Aigües als horts des Clot des Pou. Al portal de la casa hi passa hores i aprofita per prendre el sol, observar el paisatge, o els que passen... no perd detall. Si el temps no acompanya, roman quasi tot lo dia dins cuina asseguda a una cadira a la camilla, ben calenteta, i allà passa estones i més estones llegint i rellegint una revista darrera l'altra. Televisió en veu poca, a no ser programes de natura; prefereix llegir els rètols que apareixen a la pantalla que seguir els programes buits que estan de moda.

Mai dugué mocador al cap, ara no hi ha moment que no el dugui, fins i tot per dormir si la seva família no hi posa atenció.

El mocador del cap diu que el du *perquè es cabells me van davant ets ulls i vull veure tot el que passa*, diu ella.

La memòria recent li fa alguna mala passada, però quan s'ha de referir a temps passats, i quan més passats millor, recorda les coses com si les hagués viscudes ara mateix. El problema sorgeix a localitzar els fets dins el temps o l'espai i a vegades viu coses de fa més de vint anys com si haguessin passat avui o coses que succeïren a la seva terra natal, l'Argentina, com si haguessin passades aquí a Mallorca.

I quants d'anys teniu madò Francisca?

Madò Francisca al portal de ca seva fa una dècada

Jo ja no sé treure compte -diu en to de complicitat-, treu-lo tu! Vaig néixer a l'Argentina l'any 1915 durant es mes de març, es dia exacte no el sé. Tenc una fe de naixement ben estotjada que diu que vaig néixer dia 1 d'abril de mil nou-cents quinze, però segons me contava mon pare, noltros vivíem en es camp, una mica enfora de remeis i quan mon pare anava a inscriure'm al registre, un veïnat li va dir que ja havia passat el termini i li posarien una multa. Com que aleshores no necessitaven certificats ni des metge ni de sa comare, només bastava fer una declaració, mon pare va dir en es funcionari des registre que jo havia nascut més tard i no li posaren la multa.

Som filla d'en Macià de ses Aigües i na Tonina de can Corraler -diu ella-, que emigraren a l'Argentina, a *Mendoza*, devers 1900. Saps que n'hi havia de rusca per Mallorca, i això que es de ses Aigües tenien terres.

A *Mendoza* ja hi havia una partida de famílies sortarrines que havien emigrat abans: Veritats, Talaietes, etc. Allà tot anava molt bé i sa gent feia doblers.

Quan mon pare i ma mare partiren, vivien en aquesta casa amb es padrins i ja tenien tres fills: na Catalina, en Joan i na Tonina. Allà, a *Mendoza*, hi nasqueren en Biel, na Margalida i jo, que era sa petita. Jo vaig néixer a Corralitos, prop de sa capital de *Mendoza*.

He sentit dir que quan mon pare va arribar a *Mendoza* va baixar a s'estació de tren i no sabia parlar gens es castellà. Allà ell intentava dir a es cap de s'estació que anava a ca un familiar seu i no hi havia manera d'entendre's. Ma mare estava prop amb es tres infantons embolicats en una manta, i així quedaren a s'estació fins que anaren a cercar uns mallorquins i tot se va arreglar.

Primer varen estar a Corralitos, on hi havia altres mallorquins de s'Horta. Més tard hi va haver mallorquins que, cercant millors terres, se'n varen anar cap a

Tunuyan que estava una cinquantena de quilòmetres més enfora prop des volcà Tupungato.

I on vivíeu?

Mon pare llogava trossos de terra de prop de deu hectàrees, i si no n'hi havia, hi feia un ranxo. Per fer-lo agafaven troncs de poll que fossin gruixats i drets, els clavaven en terra per allà on havia de passar la paret. Llavors a cada costat anaven fent canyes i omplint es tros d'enmig de palla amb fang o *chilca* ⁽¹⁾ o el que fos. Referien la paret de canyes amb fang i en estar eixut s'emblanquinava. Dins la casa també feien parets per fer es quartos i ses sales i es trespol era de terra ben compactada. La cuina solia estar una mica separada de la casa.

Es que volien fer es ranxo una mica més fort feien ses parets de fora d'adobes ⁽²⁾.

Normalment la gent solia llogar la terra per quatre o cinc anys i si canviàvem de lloc deixàvem es ranxo. Si allà on anàvem no hi havia casa, n'havíem de fer una de nova, un ranxo.

Per tot hi havia terra sense cultivar i la gent que venia de fora s'arreglava així com podia. Hi havia gent de tot el món, la gent anava allà on ja hi n'havia des seus. On estàvem hi havia molts de mallorquins de s'Horta, de Capdepera, catalans, valencians... La majoria de botigues solien ser des turcs, gent que sempre s'ajudava molt.

I com era la vida allà?

A Tunuyan vàrem estar a diferents llocs de fora vila, sempre prop de Capiz, un poblet com s'Horta on hi havia ses botigues, s'escola, la policia, etc.

Noltros sembràvem patates, blat de les índies, *zapallos* ⁽³⁾ i verdura per la casa.

Blat de les índies en deixàvem per donar a ses bèsties, ses gallines i es porcs.

També teníem una cinquantena d'ovelles i cabres.

Jo era la guardiana de ses cabres i ses ovelles i les guardava amb un ca molt ben ensenyat que en veure un animal que sortia de la pastura s'acabussava tot sol.

Bèsties en teníem quatre per fer feina i una pes carretó. Per muntar en teníem una partida més, es meu germà Biel tenia es seu.

En Tordillo era un cavall blanc que l'empràvem pes carretó. Anàvem en es tancat on estaven ses bèsties i en cridar «Tordillo!, Tordillo!» venia escapat perquè sempre li donàvem una grapa de blat de les índies o un poquet de sucre. L'empràvem per anar a missa o si havíem d'anar fins a Tunuyan ⁽⁴⁾.

Caça n'hi havia molta, hi havia uns coloms que en

La família de madò Francisca de dreta a esquerra: en Joan, s'homo de na Catalina, na Catalina, sa mare, son pare, en Biel i na Tonina (no havien nascudes na Margalida i ella).

passar-ne un esbart pegàvem un tir i en queien una partida. També hi havia unes llebres que eren més grosses que ses d'aquí.

Teníem una truja per fer porcells i de tant en tant en matàvem un de petit. Porcs en matàvem dos o tres.

D'aviram no sabíem quants d'animals n'hi havia. Estaven a lloure i ses lloques se posaven totes soles i treien pollets sense saber-ho fins que compareixien amb es pollets. Teníem gallines, ànneres, indiots... jo què sé. Es ous i ses gallines valien poc. Se passejava un homo per fora vila i comprava tots es animals que ens sobraven. Per ses patates i es blat de les índies venia un comprador, un català que li deien en Sebastià, i sempre pagava a un preu que estava bé.

Vivíem una mica enfora del poble i de vegades venia mala gent amb un camió, mon pare en veure gent que no li agradava, pegava un tir a l'aire i solien partir. Una vegada jo i la mare érem totes soles i va venir gent d'aquesta. La mare va agafar s'escopeta que era buida i els va dir mig en mallorquí mig en castellà: «o se va o disparo, tengo plomo para todos» i varen partir. La mare estava més assustada que ells. Després vàrem saber que varen robar a una casa de prop.

Vivíem molt prop de la cordillera de los Andes. Quan obríem la finestra el primer que veien era es volcà Tupungato. Una altra vegada, posta de sol començàrem a veure trons i claredat a la cordillera i mon pare se va posar molt nerviós. Argentina i Xile tenien conflicte per qüestions de fronteres i la gent pensava que havia esclatat la guerra. Es al·lots ens anàrem a dormir i mon pare es va reunir amb alguns veïnats per passar la nit junts i veure què passava. Ja de matinada varen notar que per damunt ses taules i pedrissos hi havia una pols rara que anava augmentant. Quan va sortir es sol

D'esquerra a dreta: en Joan Xabec, s'homo, en Xisco (Paco), n'Anita i madò Francisca de ses Aigües.

arribaren notícies que es volcà *Descabezado* havia entrat en erupció. Es problema fou sa cendra que es va posar per tot i es bestiar no va poder menjar herba fins després d'una ploguda.

L'escola

Jo vaig anar a escola sempre amb sa mateixa mestra «la señora Mercedes». Era una sala gran i allà hi anaven nins i nines de totes ses edats tots mesclats.

Anava a una escola de fora vila, tres o quatre quilòmetres enfora de ca nostra, i sa mestra era una dona des país, era una índia, una dona que ensenyava molt. Tenia tres fills, na Rosa, n'Ester i n'Efrain. Era una dona molt recta, cada dia abans de començar sa classe, cantàvem una cançó, i es que havia estat més bon al·lot posava sa bandera. Després mos posaven en fila i ens mirava ses mans i ses ungles per veure si les dúiem netes. Record que un dia jo havia anat a replegar patates i duia ses ungles una mica brutes i me va dir: «Francisca que has ido a labrar con estas manos». Jo me vaig empegueir molt.

Allà tothom enviava es nins a s'escola, era obligatori enviar-los des des sis anys fins es catorze, i si durant sa collita o sembra de patates es pares no els hi enviaven, aviat venia sa policia a parlar amb es pares. Durant ses

messes feien una mica es ulls grossos, però si no feien cas a sa policia, els posaven una multa.

Mon pare volgué tornar cap a Mallorca

Mon pare volia comprar una finca a Mendoza i va venir tot sol a Mallorca per vendre s'hort de ses Aigües. Quan va ser aquí entre s'enyorança de sa terra i ses recomanacions que li feien es seus germans que no havia de vendre sa casa que era d'herència, va recapacitar, va fer una visita en es familiars i tornà a l'Argentina sense vendre sa finca i amb es cuquet de s'enyorança de sa terra que havia de tornar a viure a Mallorca.

De tornada a l'Argentina, quan va explicar que volia tornar a Mallorca, ningú hi volia venir. Mon pare a la fi va dir en es fills que repartiria tot el que tenia a Mallorca entre es que tornassin amb ell.

Això era a principis de sa dècada des anys trenta i es meus germans sabien molt bé com es vivia a Mallorca des d'on encara hi havia molts emigrants que anaven cap a l'Argentina i contaven sa situació de Mallorca.

Na Catalina i na Tonina eren casades i no en volgueren sentir a parlar de l'illa. En Joan va partir cap a San Juan on vivia na Catalina i poc després es casà. Na Margalida festejava una mica i va decidir casar-se.

Només quedava en Biel, també fadrí, i jo sa petita. Es diumenges ens solíem ajuntar a casa d'un o s'altre i fèiem ball amb un fono. També anàvem a Tunuyan que hi havia de tot.

Jo estava molt bé amb es meus amics i no volia venir de cap manera. Pensa tu, tenia setze o desset anys i es diumenges ja tenia alguns festejadors que m'anaven darrere.

Madò Teresa, una catalana molt amiga de la casa, me feia sermons i un dia me va dir, no veus que si deixes ta mare que se'n vagi tota sola se morirà de pena.

Mon pare va partir una mica abans per arreglar sa casa de ses Aigües que no s'habitava i estava una mica descuidada. A l'Argentina havíem d'acabar de recollir el que quedava de sembra i vendre el que teníem a casa, i ma mare, en Biel i jo vàrem quedar un parell de mesos. Vaig regalar es ramellers i ses altres coses que tenia a ses meves amigues. Va ser un drama. No volia venir de cap manera.

Un diumenge, poc abans de partir, varen venir ses amigues, férem xocolata, va ser una festa molt trista... na Paca, sa millor amiga que anàrem juntes sempre, n'Agustina, n'Emma...

Pareixia que tot anava en contra de sa venguda cap a Mallorca. En Biel es va posar malat i haguérem de posposar sa partida fins que va estar bo.

A la fi Mallorca

S'arribada a Mallorca fou esplèndida. Es familiars de ma mare havien llogat un cotxe des que feien es correu per venir-nos a esperar.

Tot varen ser besades i abraçades, i això que m'havien fet avinent que ses al·lotes de Mallorca no podien besar es joves.

Pocs dies després d'arribar me varen convidar a una festa a ca l'amo en Tià Batlet que tenia un tocadiscos. A l'Argentina tothom ballava d'aferrat amb tota normalitat i jo vaig ballar. Pensa tu, va ser gros! En aquell temps que l'església ho controlava tot, es sermó des diumenge va tractar de sa gent d'aquests països, sa gent que no tenia vergonya... Aviat me vaig donar compte que aquí ses coses no eren com a l'Argentina. Vaig plorar fins que vaig acabar ses llàgrimes... ara quan plor no tenc llàgrimes, -digué fent la mitja-.

En Biel en es tres mesos de ser a Mallorca va dir a mon pare: aquí a Mallorca necessit fer un mes de feina per guanyar el mateix del que guany a l'Argentina amb una setmana. I va dir a mon pare: Que tot sia de na Francisca, jo no vull res, me'n torn cap a l'Argentina, i va partir.

Va fer una temporada de feina per Mendoza i aviat va partir cap a San Juan per instal·lar-se a una finca aferrada a sa des germà en Joan.

Jo vaig haver de quedar i ho vaig passar molt malament per habitar-me a sa vida d'aquí.

Me vaig posar a festejar amb en Joan Xabec i després quan ja érem noviis formals, va esclatar sa guerra, ja me diràs...

Mentrestant va morir mon pare i vàrem quedar ma mare i jo totes soles. Quan en Joan va tornar, ens varen casar aviat i d'aquesta manera vaig quedar definitivament a Mallorca. I aquí encara no va acabar tot, hi va tornar a haver una mica de moguda amb sa Segona Guerra Mundial, o jo què sé, cridaren set quintes i en Joan se va haver de tornar a entregar, tanta sort que en es casats els donaven una mica més de permís.

Madò Francisca de ses Aigües abans de venir a Mallorca.

Quan ses coses se normalitzaren una mica amb es meu homo, ens posàrem d'hortolans en es nostro hort. Tenguérem dos fills, n'Anita i en Xisco. Es meu homo va morir prest.

Aquí a Mallorca tenia concos i cosins, però es germans i nebots els tenia tots a l'Argentina. M'estira molt sa terra on vaig néixer i poc abans de jubilar-me hi vaig anar quatre o cinc vegades en pocs anys.

Ara aquí a Mallorca tenc dos fills, cinc néts, vuit renéts i esperant veure sa cinquena generació, contant-me a jo.

I aquesta ha estat una mica sa meua vida.

NOTES

(1) Arbust que creix a sudamerica.

(2) Toves

(3) Carabasses

(4) Població actual 25.170 h. 56.000 tot el departament

D'esquerra a dreta: madò Francisca de ses Aigües, madò Maria Mestressa, na Tonina i na Margalida, germanes de madò Francisca a l'Argentina.